

Міністерство освіти і науки України
Полтавський державний аграрний університет
Навчально-науковий інститут агротехнологій, селекції та екології
Кафедра геоматики, землеустрою та планування територій
Державний біотехнологічний університет
Кафедра управління земельними ресурсами, геодезії та кадастру
Сумський національний аграрний університет
Кафедра геодезії та землеустрою
Уманський національний університет
Кафедра геодезії, картографії та кадастру
Дендрологічний парк загальнодержавного значення «Криворудський»
Хорольський ботанічний сад
Полтавський відділ Українського географічного товариства
ГО «Земельний фонд України»

ПДАУ
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНО - НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
АГРОТЕХНОЛОГІЙ, СЕЛЕКЦІЇ ТА
ЕКОЛОГІЇ

АГРОЛАНДШАФТИ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ЗЕМЛЕУСТРОЇ ТА САДОВО-ПАРКОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

присвячена 125-річчю від дня народження академіка М.М. Гришка

*Збірник статей
III Всеукраїнської науково-практичної конференції*

Полтава, 22 квітня 2026 року

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

АКАДЕМІК МИКОЛА ГРИШКО (1901 – 1964): ОСОБИСТІТЬ І ДІЯЛЬНІСТЬ

Самородов Віктор Миколайович, доцент

zakhyst.roslyn@pda.u.edu.ua

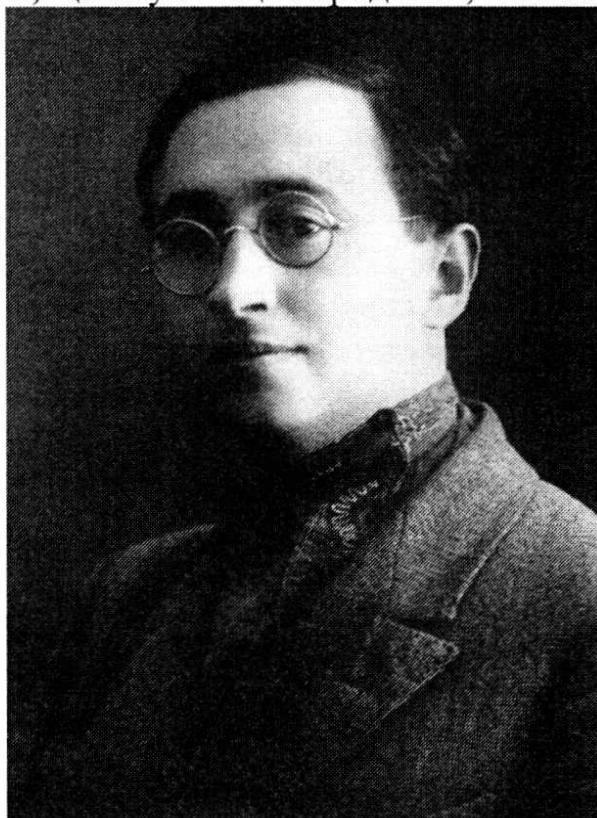
Полтавський державний аграрний університет

Кигим Світлана Леонідівна, старший науковий співробітник

skigim@ukr.net

Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

Минуло 125 років від дня народження видатного українського природодослідника Миколи Гришка (1901–1964). Під його керівництвом здійснено багато знакових справ, головна з яких – розробка проєкту Ботанічного саду АН УРСР, нинішнього Національного ботанічного саду НАНУ імені Миколи Гришка, одного з найбільших подібних садів Європи. Розбудові саду Микола Миколайович віддав двадцять років життя, недоживши лише кількох місяців до його офіційного відкриття у 1964 році. З огляду на це ми, полтавці, пишаємось, що науковець народився, жив та вчився у Полтаві [1, 5].

Походив Микола Миколайович із сім'ї військового. У спогадах його батька Миколи Володимировича – полковника, дворянина, витоки роду Гришків сягають часів шляхетної козацької старшини. Засновником цього роду був Грицько-Пантюха Зарубайленко – писар Січі Запорозької. Згодом прізвище трансформувалось [2]. Спочатку стало Гришков, а з 1918 р. – Гришко. Микола

побачив світ у Полтаві в будинку по Бистрівському провулку, а жив і виховувався по сусідству, на провулку Гористому, на садибі дідуся по материнській лінії – С. І. Кисельова, колезького асесора, бухгалтера Товариства взаємного кредиту. Степан Іванович залишив по собі добру пам'ять, збудувавши школу і до 1917 р. був її попечителем. Ось як згадувала ці часи рідна сестра майбутнього академіка Анфіса Гришко-Богменко: «Дитинство наше минуло в Полтаві – рідній гордій своїм минулим, затишній, красивій, потонулій у розкішних садах ...» [2].

Для Миколи Миколайовича «Полтава назавжди залишиться в серці наймилішою, як матуся». Він пишався, що народився у місті, де жили Іван Котляревський та Микола Гоголь, тим, що він бачив, як вулицями Полтави»... іде спокійно, опираючись на палицю і немовби щось обдумуючи, Панас Мирний, чудесний творець Чіпки ..., крокує Володимир Галактіонович, високо несучи свою божественно красиву голову, чудесний друг людства – наш Короленко» [2].

Тож не дивно, що образи видатних полтавців, разом із материнською заповіддю бути чесним, правдивим, вірним сином України-неньки, стали його головним ідеалом.

Тут же, в Полтаві, він вперше зрозумів красу і корисність рослин, прилучився до їх самостійного плекання. І не тільки звичайних садових, городніх та декоративних, а й таких екзотичних, як пальми або квітнучий узимку бузок. Адже у родини Гришків кожен з дітей був «прикріплений до якоїсь квітки і мусив її доглядати». А скільки для розуміння краси природи дали йому мандри з дідом Степаном Івановичем до «шведської могили»! Саме вони сформували у нього пристрасну любов до природи і потребу її постійного пізнання [2].

Після смерті матері десятирічного Миколу віддали на навчання до Владикавказького кадетського корпусу, де служив його батько. У 1918 р. закінчивши перший клас гімназії, він вступив до сільськогосподарського інституту в Харкові, але не маючи засобів для навчання, вже в наступному році переїхав до Полтави і влаштувався рахівником Губземвідділу. Після взяття Полтави білими військами М.М. Гришка мобілізували до їх армії. Протягом двох місяців він навчався телеграфній справі в саперному підрозділі. Згодом став табельником в управлінні військового інженера, заготівельником дров. Невдовзі був евакуйований до Новоросійська, тут дістав підроблені документи на ім'я Олександра Копа-Авдеєнко. За новим прізвиськом переховувався в Криму, працюючи на різних роботах у Феодосії [2].

Повернувшись до Полтави, займав посаду старшого рахівника з продподатку на 2-му Держмліну (1921), але любов до рослин, яку йому змалку прищепила мати, узяла верхи. Вона привела Миколу до Полтавської сільськогосподарської дослідної станції (1922-1923). Як пізніше зазначав у своїй автобіографії М.М. Гришко, сталося це таким чином: «Губвідділ профспілки «Радробітників» відрядив мене в Полтавський агрокооперативний технікум. Комітетом технікуму я був відряджений в Київський сільськогосподарський інститут на педагогічний відділ, який закінчив 4 жовтня

1925 року...» [1, арк. 88]. Обидва зазначені виші Микола закінчив із відзнакою. Ось чому, згодом М.М. Гришко успішно поєднував педагогічну та наукову діяльність.

Її він розпочав в Майнівському сільськогосподарському технікумі на Чернігівщині. Працюючи тут, він став першим вченим в нашій країні, який описав культурну флору Лісостепу України, зокрема овочеві і зернові культури [2, 3]. У зазначеному технікумі Микола Миколайович працював з листопада 1925 р. по вересень 1929 р. Тут він читав такі важливі дисципліни як генетика, селекція, насінництво і основи дослідної справи [2, 3]. При викладанні останньої із них молодому лектору стали у нагоді знання, отримані у Полтаві. Адже саме тоді він пройшов спеціалізацію під керівництвом такого знаного досліднопольця як професор В.І. Сазанов [5]. Тож не дарма Микола Миколайович заснував у Майнівському технікумі навчально-дослідне поле площею 11 га, на якому було 400 експериментальних ділянок. На них М.М. Гришко вивчав місцеві і селекційні сорти пшениці озимої, картоплі та вівса. Особливо ретельно він досліджував багаторічні бобові трави як попередники, а також вплив мінеральних та органічних добрив на рентабельність чотирьох видів занятого пару. Крім того, Микола Миколайович розпочав експерименти з насінництва і навіть з селекції. Та і цього йому було замало. Саме у зазначений період він виконав важливий комплекс досліджень з біології кользи (ярий ріпак), на той час головної олійної культури північної частини України [2, 3]. Все це стало для нашого земляка справжньою школою зростання як професіонала-педагога та науковця-дослідника [2, 3]. Тому не дивно, що М.М. Гришка запросили на викладацьку роботу до новостворених сільськогосподарських вишів у Чернігів, а згодом у Глухів. Крім них, він працював у Сумському педагогічному та Київському сільськогосподарському інститутах [2, 3]. Від 1944 р. Микола Миколайович очолив кафедру генетики й селекції у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка [2, 3]. За період викладання у вищій школі М.М. Гришко написав і видав перший українськомовний підручник «Курс загальної генетики» (1933). Згодом із відомим науковцем Л.М. Делоне світ побачив підручник «Курс генетики» (1938) [3].

Вагомим був внесок вченого у дослідницьку роботу із селекції конопель. З 1931 р., очоливши відділ селекції Всесоюзного інституту коноплярства у Глухові, на основі проведених генетичних досліджень із зміни статі у рослин, він разом із колегами вивів сорти одночасно дозріваючих конопель, які давали на 30-50% більше волокна і були придатні до механізованого збирання. Це дослідження принесло Миколі Миколайовичу всесвітню славу. Його методику використовували селекціонери Німеччини, Франції, Угорщини, Польщі, які створили низку цінних сортів однодомних конопель.

У роки Другої світової війни М.М. Гришко очолив Інститут ботаніки АН УРСР в евакуації, одночасно займав посаду заступника директора Чишминської сільськогосподарської дослідної станції в Башкирії. Тут вчений проводив велику роботу з організації продовольчих ресурсів та заготівлі сировини лікарських рослин для фронту. Повернувшись до Києва від 1945 р. він керував

роботою, створеного у складі Академії, Відділу сільськогосподарських наук.

М.М. Гришко був одним з тих вчених, які активно боролися з антинауковою теорією Т.Д. Лисенка, у цьому питанні ніколи не відмовлявся від своїх переконань, за що у 1948 р. був звільнений від виконання обов'язків Голови відділу сільськогосподарських наук АН УРСР і, фактично, позбавлений права займатися генетикою. Першопричиною розгрому класичної генетики в Україні став підручник М.М. Гришка та Л.М. Делоне «Курс генетики» (1938).

Важливим етапом у науковій та організаторській діяльності М.М. Гришка стала надзвичайно важка та відповідальна робота з відновлення будівництва і наукової роботи Центрального республіканського ботанічного саду, який з липня 1944 року став існувати як самостійна установа у системі Академії наук України, а М.М. Гришко був призначений його директором. Ось чому вважається, що Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка, який розкинувся на мальовничому березі Дніпра у Печерському районі Києва, не тільки всесвітньознана науково-дослідна установа, а й живий пам'ятник нашому талановитому землякові [4].

Багата наукова спадщина вченого. Йому належить близько 150 друкованих праць з генетики, селекції, акліматизації та інтродукції рослин, за його редагуванням видано низку збірок і монографій. Він підготував численний загін науковців – 40 кандидатів і докторів наук.

З Полтавою вченого поєднувало не лише місценародження, дитинство й юність, а і родинні зв'язки. Довгі роки тут проживала його рідна сестра, відома у місті вчителька історії – Анфіса Миколаївна Гришко-Богменко. Її син, небіж М.М. Гришка, Б.К. Гришко-Богменко – ботанік, кандидат сільськогосподарських наук, професор, у 1958–1969 рр. працював у Ботанічному саду [1, 5].

М.М. Гришко мав тісні стосунки зі знайомими полтавцями, зокрема, з відомою родиною Іллічевських – батьком – Олімпієм Олександровичем, та сином – Сергієм Олімпійовичем. Останній – відомий український ботанік, завідуючий природничим відділом Полтавського краєзнавчого музею (1936–1938), доводився хрещеним батьком старшої доньки Миколи Миколайовича – Галини [5].

На Полтавщині М. М. Гришко підтримав проєкт розбудови дендропарку Лубенського лісотехнічного технікуму (нині коледж), допоміг йому з посадковим матеріалом і насінням (1952). Особисто оглянув переданий до системи Ботанічного саду АН УРСР Устимівський дендропарк на Кременчуччині і склав план його діяльності та штатний розклад (1952).

У пам'ять про видатного вченого, земляка названо нову вулицю Полтави (1999). На території Ботанічного саду Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка встановлено пам'ятний знак (2001), на навчальному корпусі № 3 Полтавського державного аграрного університету відкрито меморіальну дошку (2002). У Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського створено іменний фонд вченого, до складу якого увійшли: посмертна маска М.М. Гришка, листи доньки вченого Галини Миколаївни до полтавців, матеріали Перших Всеукраїнських читань,

присвячених пам'яті академіка М.М. Гришка (2001), наукові праці, світлини [5]. Не забули видатного вченого і у Глухові, де одна з вулиць носить його ім'я, тут на його честь відкрито меморіальну дошку. Пам'ять про М.М. Гришка несуть і нові сорти рослин, створені науковцями Національного ботанічного саду НАН України, який від 1991 р. носить його ім'я і де його увічнено високохудожнім пам'ятним знаком [4].

Простеживши життєвий шлях і науковий доробок М.М. Гришка, читач сприйняв його образ, як справжнього сподвижника науки надзвичайно творчого потенціалу, великого патріота України.

Список використаних джерел: 1. Особиста справа академіка Миколи Миколайовича Гришка. Архів Президії НАНУ. Ф.3. Оп. 5. Спр. 1. Арк. 88. 2. Гришко-Богменко Б.К., Пилипчук О.Я. Микола Миколайович Гришко. К.: Наук. думка. 1995. 125 с. 3. Гришко Микола Миколайович: Бібліографічний покажчик / Уклад.: О.А. Жуплатова, В.Г. Вировець. За ред. П.А. Голобородька. Суми: «Нота Бене», 2008. 23 с. 4. Самородов В.М., Байрак О.М., Чувікіна Н.В., Рахметов Д.Б., Клименко С.В., Буюн Л.І., Буйдін Ю.В. Академік М.М. Гришко – видатний український фахівець із дослідження сортів рослин/ Plant varieties Studying and Protection. 2016. 33(4). С.94–99. 5. Самородов В.М., Кигим С.Л. Полтавський вимір Національної академії наук України (1918–2018): Події. Постаті. Пам'ять / наук. ред. В.М. Самородов. Полтава: Дивосвіт. 2019. 240 с.